

Деркач Андрій Костянтинович,

майстер виробничого навчання,

Комунальний заклад «Чернігівський центр професійно – технічної освіти»

Чернігівської обласної ради

м. Чернігів, Україна

Derkach24049326@gmail.com

ОСОБИСТІСТЬ

У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

***Анотація.** У статті розглядаються психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому процесі. Проаналізовано психологічні чинники становлення особистості, зокрема пізнавальні процеси, емоційно-вольову сферу, мотивацію та самосвідомість. Висвітлено педагогічні принципи розвитку здобувачів освіти, серед яких гуманістичний, індивідуальний та диференційований підходи, а також роль активних і інтерактивних методів навчання. Окрему увагу приділено значенню освітнього середовища та професійної компетентності педагога для формування самостійної, соціально відповідальної та рефлексивної особистості. Матеріал статті має теоретичне значення для науковців та практичне — для педагогів, які прагнуть реалізувати цілісну особистісно орієнтовану модель навчання.*

***Ключові слова:** розвиток особистості, психолого-педагогічні засади, освітнє середовище, педагогічна компетентність, особистісно орієнтоване навчання.*

***Annotation.** The article examines the psychological and pedagogical principles of personality development in the educational process. The psychological factors of personality formation are analyzed, in particular cognitive processes, emotional-volitional sphere, motivation and self-awareness.*

The pedagogical principles of the development of students are highlighted, including humanistic, individual and differentiated approaches, as well as the role of active and interactive teaching methods. Special attention is paid to the importance of the educational environment and the professional competence of the teacher for the formation of an independent, socially responsible and reflective personality. The material presented in the article holds theoretical significance for researchers and practical value for educators striving to implement a holistic, person-centered model of learning.

Key words: *personality development, psychological and pedagogical foundations, educational environment, pedagogical competence, person-centered learning.*

Вступ. У сучасному соціокультурному та освітньому просторі проблема розвитку особистості посідає провідне місце в педагогічній науці, що зумовлено утвердженням людиноцентричної та компетентнісної парадигм освіти [1; 8]. Система освіти розглядається як ключовий чинник соціалізації особистості, формування її ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій і здатності до самореалізації в умовах динамічних суспільних змін. У зв'язку з цим зростає потреба в науково обґрунтованому осмисленні психолого-педагогічних засад розвитку особистості в освітньому процесі.

Актуальність дослідження зумовлена трансформаціями соціального, культурного та інформаційного середовища, які висувають нові вимоги до підготовки здобувачів освіти. Сучасний педагогічний процес має бути спрямований не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, а й на формування ключових і предметних компетентностей, розвиток критичного та творчого мислення, здатності до рефлексії, саморегуляції та відповідального прийняття рішень [1; 9]. У цьому контексті особистість здобувача освіти постає як активний суб'єкт педагогічної взаємодії, що потребує реалізації принципів особистісно орієнтованого навчання, педагогіки партнерства та суб'єкт-суб'єктних відносин.

Особливого значення набувають психолого-педагогічні засади організації освітнього процесу, які визначають його мету, зміст, методи, форми та педагогічні умови [7; 10]. Вони виступають методологічним і теоретичним підґрунтям ефективної педагогічної діяльності, спрямованої на цілісний і гармонійний розвиток особистості, розкриття її індивідуальних можливостей і формування готовності до безперервного навчання та професійного саморозвитку. Саме необхідність системного вивчення зазначеної проблематики зумовлює вибір теми даного дослідження.

В процесі дослідження використовувалась спеціальна фахова література умови [1 - 11].

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому процесі та визначити педагогічні умови, які забезпечують формування активної, самостійної та соціально відповідальної особистості здобувача освіти.

Виклад основного матеріалу.

Сутність поняття розвитку особистості. У педагогічній науці розвиток особистості розглядається як складний, динамічний і безперервний процес кількісних та якісних змін, що відбуваються з людиною впродовж усього її життя та охоплюють фізичну, інтелектуальну, емоційно-вольову, соціальну й духовно-ціннісну сфери [1; 2]. Зазначений процес зумовлює становлення індивідуальності, формування самосвідомості, світоглядних орієнтацій і здатності особистості до саморозвитку та самореалізації в соціумі.

У психологічних дослідженнях розвиток особистості традиційно трактується як результат взаємодії біологічних і соціальних чинників. Зокрема, у працях Л. Виготського розвиток постає як соціально зумовлений процес, у якому провідну роль відіграє навчання, що випереджає розвиток і активізує зону найближчого розвитку особистості [2]. Концепція діяльнісного підходу, представлена у працях О. Леонтьєва та С. Рубінштейна, підкреслює визначальне значення діяльності та спілкування як механізмів формування психічних процесів, мотивів і особистісних утворень. У ході розвитку відбувається формування системи цінностей,

переконань, потреб і соціальних установок, які визначають спрямованість поведінки та характер взаємодії особистості з навколишнім середовищем [3; 4]

Педагогічний підхід до розуміння розвитку особистості акцентує увагу на ролі цілеспрямованого виховання та організованого навчання як провідних факторів особистісного становлення. Як зазначав В. Сухомлинський, розвиток особистості можливий лише за умов створення гуманістичного освітнього середовища, у якому дитина виступає активним суб'єктом власного розвитку. У цьому контексті освітній процес розглядається як цілісна педагогічна система, що забезпечує єдність навчання, виховання і розвитку та сприяє гармонійному формуванню особистості здобувача освіти.

Сучасна педагогічна наука пов'язує розвиток особистості з реалізацією особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів. У працях І. Бека розвиток особистості трактується як процес становлення її суб'єктності, відповідальності та здатності до морального самовизначення. Реалізація принципів педагогіки партнерства та суб'єкт-суб'єктної взаємодії створює умови для активізації внутрішнього потенціалу здобувачів освіти, формування їх автономності, рефлексивності та готовності до безперервного саморозвитку.

Таким чином, у педагогічному вимірі розвиток особистості постає як інтегрований процес, що поєднує природні задатки, соціокультурні впливи та цілеспрямовану педагогічну діяльність і спрямований на формування цілісної, соціально зрілої та духовно багатой особистості.

Психологічні засади розвитку особистості. Психологічні засади розвитку особистості ґрунтуються на комплексному врахуванні індивідуально-психологічних і вікових особливостей людини, які визначають своєрідність її психічного розвитку та поведінки на різних етапах онтогенезу. У межах психолого-педагогічного підходу особлива увага приділяється рівню розвитку пізнавальних процесів, зокрема мислення, пам'яті, уваги та уяви, а також особливостям емоційно-вольової сфери,

мотиваційної структури діяльності та сформованості самосвідомості як цілісного уявлення особистості про себе [7].

Важливим чинником особистісного розвитку є мотивація до навчальної та соціально значущої діяльності, яка зумовлює активність особистості, її прагнення до самовдосконалення та досягнення поставлених цілей. Формування внутрішньої мотивації, усвідомлення власних потреб і цінностей сприяють розвитку автономності та відповідального ставлення до власної діяльності. Особливу роль у цьому процесі відіграє розвиток емоційного інтелекту, що забезпечує здатність особистості усвідомлювати та диференціювати власні емоційні стани, розуміти емоції інших людей, ефективно регулювати поведінку й будувати конструктивні міжособистісні взаємини.

Значний вплив на розвиток особистості здійснює процес соціалізації, у межах якого індивід засвоює соціальні норми, культурні цінності, соціальні ролі та моделі поведінки, прийняті в суспільстві.

Соціальне середовище, зокрема сім'я, заклад освіти і група однолітків, виступає важливим чинником формування соціальної компетентності, комунікативних умінь і навичок співпраці. Створення позитивного психологічного клімату, атмосфери довіри, підтримки та емоційної безпеки сприяє формуванню адекватної самооцінки, впевненості у власних можливостях і позитивного образу «Я».

Таким чином, психологічні засади розвитку особистості передбачають цілісний підхід до розуміння внутрішніх механізмів особистісного становлення та створення сприятливих психологічних умов, що забезпечують гармонійний розвиток індивіда, його соціальну адаптацію та успішну самореалізацію в освітньому й соціальному середовищі.

Педагогічні засади розвитку особистості. Педагогічні засади розвитку особистості в сучасній освітній парадигмі базуються на принципах гуманістичної освіти, які орієнтують педагогічну діяльність на визнання людини найвищою соціальною цінністю. В основі такого підходу лежить повага до гідності здобувача освіти, усвідомлення його унікальності,

індивідуальності та права на власну позицію, самовираження й активну участь в освітньому процесі. Гуманістична спрямованість освіти передбачає створення сприятливого психологічного клімату та умов для повноцінного особистісного зростання кожного здобувача освіти (студента).

Важливе місце серед педагогічних засад посідають принципи індивідуального та диференційованого підходів, реалізація яких забезпечує врахування вікових, психофізіологічних та індивідуальних особливостей здобувачів освіти. Застосування зазначених принципів дає змогу адаптувати зміст, методи й форми навчання до рівня навчальних досягнень, здібностей, інтересів і освітніх потреб кожної особистості, що сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу та створенню умов для успішної самореалізації учнів. Сучасний освітній процес має бути спрямований не лише на засвоєння системи знань, умінь і навичок, а й на формування ключових і предметних компетентностей, необхідних для повноцінної життєдіяльності в умовах швидких соціальних змін. Особливої значущості набуває розвиток творчого потенціалу, критичного мислення, комунікативних умінь, здатності до рефлексії та самостійного навчання впродовж життя. У цьому контексті педагог виступає не лише транслятором знань, а й організатором пізнавальної діяльності, фасилітатором і наставником особистісного розвитку здобувачів освіти.

Ефективній реалізації педагогічних засад розвитку особистості сприяє використання активних та інтерактивних методів навчання, зокрема проєктної діяльності, проблемного навчання, групових форм роботи, дискусій і співпраці. Залучення здобувачів освіти до різних видів спільної діяльності активізує їх пізнавальну активність, формує відповідальність за результати власного навчання, розвиває навички командної роботи та сприяє усвідомленню власної ролі у процесі особистісного зростання.

Таким чином, педагогічні засади розвитку особистості забезпечують цілісну спрямованість освітнього процесу на гармонійне поєднання навчання, виховання і розвитку та створюють передумови для формування активної, самостійної й соціально відповідальної особистості.

Роль освітнього середовища та педагога у розвитку особистості.

Важливим чинником ефективного розвитку особистості є освітнє середовище, яке має створювати умови для безпечної, підтримувальної та мотивувальної взаємодії здобувачів освіти [5;7]. Таке середовище формує позитивне ставлення до навчання, стимулює пізнавальну активність, сприяє розвитку самостійності та внутрішньої мотивації до саморозвитку й самореалізації. Безпечна і підтримувальна атмосфера у закладі освіти, включно з наявністю ресурсів, організаційних структур та соціальної підтримки, створює передумови для успішного оволодіння знаннями, формування компетентностей і розвитку особистісних якостей учнів [8].

У цьому контексті педагог виступає не лише транслятором знань, а й організатором навчальної та позанавчальної діяльності, наставником, фасилітатором і партнером здобувачів освіти. Його роль полягає у створенні умов для активної участі учнів у навчальному процесі, формуванні здатності до саморефлексії, розвитку критичного мислення та творчого підходу до розв'язання завдань. Педагог виступає посередником між освітнім середовищем і особистістю учня, підтримуючи її в освоєнні навчального матеріалу, пізнавальної діяльності та соціальної взаємодії.

Професійна компетентність педагога, його педагогічна майстерність, емпатія, здатність до рефлексії та самовдосконалення безпосередньо визначають ефективність розвитку особистості здобувачів освіти. Ефективна педагогічна взаємодія ґрунтується на принципах співпраці, діалогу, взаємної поваги та довіри, що сприяє формуванню активної життєвої позиції, соціальної відповідальності та готовності до безперервного навчання.

Системний вплив освітнього середовища та професійної діяльності педагога забезпечує інтеграцію навчання, виховання і розвитку, створюючи умови для всебічного особистісного становлення здобувачів освіти, формування їх соціальної компетентності та здатності до самостійного прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях.

Висновки. Розвиток особистості є безперервним, багатовимірним процесом, що поєднує біологічні, соціальні та педагогічні чинники, спрямованих на формування цілісної, самостійної та соціально зрілої особистості.

1. Психологічні засади розвитку особистості включають врахування індивідуально-психологічних і вікових особливостей, розвиток емоційного інтелекту та процес соціалізації, що забезпечують ефективну взаємодію з соціумом і формування адекватної самооцінки.

2. Педагогічні засади ґрунтуються на гуманістичних принципах освіти, індивідуальному та диференційованому підходах, що дозволяє формувати ключові компетентності, критичне мислення та творчий потенціал учнів.

3. Освітнє середовище та роль педагога є визначальними у забезпеченні розвитку особистості: педагог виступає наставником і партнером, а безпечне та підтримувальне середовище стимулює активність, самостійність та соціальну відповідальність учнів.

4. Системна взаємодія психологічних і педагогічних засад забезпечує інтеграцію навчання, виховання і розвитку, формуючи здатність до саморефлексії, автономності та успішної самореалізації в різних сферах життєдіяльності.

Список використаної літератури

1. Бех І. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ : Либідь, 2019. 536 с.
2. Виготський Л. С. Психологія розвитку: соціокультурна теорія (перевидання/сучасний переклад). Київ : Основи, 2021. 400 с.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект у освітньому процесі (сучасне видання). Харків : Віват, 2020. 352 с.
4. Еріксон Е. Ідентичність, молодість і криза (перевидання з актуальним коментарем). Київ : Академвидав, 2022. 288 с.
5. OECD. Education 2030: Framework for Action. Paris : OECD Publishing, 2020.

6. UNESCO. Rethinking Education: Towards a global common good? Paris : UNESCO, 2021.
7. Деркач В. Я., Сергієнко О. В. Психолого-педагогічні умови формування життєвих компетентностей учнів. Львів : Сполом, 2023. 264 с.
8. Ковальчук В. В., Петренко Л. М. Особистісно орієнтоване навчання: теорія і практика. Київ : Просвітництво, 2024. 312 с.
9. Литвиненко А. І. Компетентнісний підхід в освіті: психолого-педагогічні аспекти. Дніпро : ЛІРА, 2022. 280 с.
10. Синиця В. О., Хоменко Л. І. Педагогіка партнерства в умовах Нової української школи. Київ : УОВЦ «Оріон», 2021. 304 с.
11. Томлінсон К. А. Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners (2nd ed.). Alexandria, VA : ASCD, 2020.